

*Iš archyvų
From Archives
Aus Archiven*

Jurgis GERULIS
Leipcigas

DĖL PRŪSŲ ENCHIRIDIONO VERTINIMO*

Žinoma ir suprantama, kad prūsų Enchiridiono kalba vertinama gana skirtingai. Juk negalima tiksliai matematiškai įrodyti, kiek šio teksto prasta kalba perteikia to laiko šnekamąją kalbą, arba kiek jos nesutvarkytas pavadas priskiriamas Abelio Willio nesugebėjimui.

Leskienas, Brückneris, Bernekeris, Endzelynas ir kt. griežtai smerkė Willi. Bezzengeris, Trautmannas ir galbūt van Wijkas laikosi santūresnės pozicijos, bet iš esmės abi nuomonės nėra tokios skirtingos, kaip skaitant darbus iš pradžių atrodo. Minėti mokslininkai turbūt pasirašyty tai, ką Bezzengeris KZ** 41,67 sako: "Kad... nebūčiau neteisingai suprastas, noriu galutinai paaiškinti: aš taip pat manau, kad jo prūsų kalba yra kraupi, o vertimas dažnai labai nerūpestingas. Man gi svarbu teisingai pateikti priekaištą apie jį ir jo kalbą."

Kaip sakyta, negalima susitarti tik dėl priekaišto laipsnio.

Kitaip mano Eduardas Hermannas. Savo straipsnyje KZ 47, 147 t.t. jis pareiškia, kad Abeli Willis yra geras prūsų kalbos žinovas, kuris savo darbą atliko sąžiningai ir tvarkingai. Kitais žodžiais tariant, tai turbūt reiškia, kad Willis savo užduotį atliko tiek gerai ar blogai kaip ir jo amžininkai Mažvydas ar Vilentas; iš tikrujų net geriau, nes, aš manau, Mažvydo vertimai vietomis yra mažu mažiausiai prasti ir be originalo tiesiog nesuprantami. Juk kaip galima vieną vienintelį pasakymą arba vienintelę formą, kuria Hermannas laiko teisinga, t.y. apie 1560 m. Pabėcių (Pobethen) apylinkėse visų vartotą, įrodyti esant klaidinga? Tai lengvai galima atlikti, pavyzdžiui, 1586 m. latvių katekizme, remiantis gyvaja kalba. Net jei ta vieta man būtų žinoma, vis tiek, manyciau, būtų netikslinga skaičiuoti ir daugiau ar mažiau įtikinmai pagrįsti, kas, mano manymu, Enchiridione yra neprūsiška, taigi atsiradę dėl Willio kaltės. Apsiribosiu čia keliomis esminėmis arba grynai istorinėmis pastabomis, surinktomis iš šaltinių, kurie iš dalies yra ne taip lengvai suprantami. Patį vertimą paliesiu tik protarpiais.

* Versta iš: G e o r g G e r u l l i s, Zur Beurteilung des altpreussischen Enchiridions. — Streitberg-Festgabe, Leipzig: Markert u. Petters Verlag, 1924, 96—104.

Šio LKK tomo sudarytojai nuoširdžiai dėkoja profesoriui Ikuo Muratai (Tokijas), padovanojusiam minėtają knygą.

** KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Begr. von A. K u h n. Berlin, 1952 t.t. — Red.

Nagrinėjant Enchiridiono pranašumus ar trūkumus galų gale juk yra svarbūs du klausimai: 1. ar Willis gerai mokėjo prūsų kalbą?; 2. jei jis ją mokėjo, tai ar maišyta teksto kalba yra tikslus 1560 m. prūsų kalbos vaizdas, ar dėl Willio kaip vertėjo nesugebėjimo?

Kaip žinoma, Abelis Willis buvo Sembos (Samland) Pabėčių, netoli nuo "Sūduvių kampo" (Sudauischer Winkel), pastorius. Pirmą kartą jis ten minimas 1554 m., tačiau tikriausiai toje vietoje dirbo jau anksčiau, nes jo pirmatakas Michaelis Willis paliko Pabėcius 1540 m., D. H. Arnoldt, Kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation... in Ostpreußen gestandenen Predigern, 1777, p.29 (Samland). Ta aplinkybė, jog abu turi tą pačią pardavę, ir, be to, 1527 m. kažkokiam Mathijui Williui buvo paskirtas Kulmo teise malūnas Pabėciuose (Altpreuß. Monatsschrift 11, 536), leidžia manyti, kad Abelis Willis buvo kilęs iš vietinės vokiečių šeimos ir, kadangi jam buvo patiketas Enchiridiono vertimas, turbūt buvo žinoma jų mokėjus šnekamają prūsų kalbą. Aš tuoju pateiksiu ir tai patvirtinančius dokumentus. Bet kaip Abelis Willis mokėjo prūsų kalbą? Čia dažnai minimas Abelio Willlio Funkui rašytas laiškas, kuriame jis skundžiasi, kad iš jo atimtas vertėjas (Neue Preuß. Prov.-Blätter, andere Folge VII, 396 t.), kiekvienam objektyviai sprendžiančiam sukelty tą pačią mintį kaip Leskieno, Die Declination im Slav.-Lit.u.Germ., p. 60., pastaba: "Šiam tekstui turbūt nereikia jokių komentarių: pastorius visiškai nemokėjo prūsų kalbos arba ją mokėjo labai blogai". Nes kas sekmadieniais laiko vertėja (šiokiadieniais šiam žmogui reikėjo dirbtį savo nuosavą arba jo dvarininko žemę), tas, žinoma, pats nesugeba prūsiškai sakyti pamokslų ir t.t. Tačiau man nesuprantama, kad Hermannas, taip pat Bezzengeris ir Trautmannas nesipiktina vertėjo buvimu! Juk laiškas šiuo atveju yra bevertis, palyginus su tuo, ko abi pusės nepastebėjo. Iš minėto Arnoldto darbo, op. cit., p. 30, paaškėja, kad Pabėcių parapija dėl savo dydžio be pastoriaus kurį laiką turėjo dar vieną "diakoną" (pagalbinį dvasininką), o po antraštės "Diaconi" Arnoldtas pareiškia: "Iš pradžių jie turėjo vertėją". Mes tikrai žinome, kad Paulius Sunderis, Abelio Willlio diakonas, kai jis 1558 m. atvyko į St. Lorenzą pastoriauti, savo tarnybines pareigas atlikinėjo su vertėju (Arnoldt op. cit., p. 27, 28), o iš 1569 m. vizitacijos aktų (Ostpreuß. Foliant 1277, Karaliaučiaus valstybinis archyvas) matyti, kad Pabėciuose tuo metu nebuvo jokio vertėjo (p. 68)¹. Tik tuo atve-

¹ K.N. Vėliau Ostpreuß. Foliant 1271, p. 187^r, po 1543 (ar 1541?) m. aš radau šią pastabą: "P o b e t h e n. Inter Parochum et Molitorem Meister Mats Bübisch oder Will (qui domini Michaelis frater est) discordia Viguit aliquamdiu... Vult enim Molitor domini Michaelis filium habere parochum Pobethensis Ecclesiae. Accusabat parochum Quod... Item das Er Nicht durch Einen Tolcken prediget". / "Pabėciai. Pastorius ir malūnininkas Matas Bübischas arba Willis (jis yra pono Michaelio brolis) gana ilgai nesutarė... Mat malūnininkas nori, kad pono Michaelio sūnus būtų Pabėcių bažnyčios pastoriumi. Kaltino pastorių, kad... Taip pat jis be vertėjo sako pamokslus". / Ar Abelis Willis sakė pamokslus per prasta prūsų kalba? Vis dėlto buvo laikoma garbe apsieiti be vertėjo. Tai aiškiai pabrėžia vyskupas op. cit., p. 189^V vizitacijos metu Heiligenkreutze ("Sūduvių kampe"): "S. Crux. Parochus est diligens in Officio. Exakte Nouit Prutenice. Nec eget Interpretē Oder eines Tolcken". / "S. C r u x. Pastorius rüpestingai atlieka pareigas. Gerai mokėjo prūsiškai. Jam nereikia vertėjo." / Be to, kadangi šis klebonas 1543 (1541?) m. patraukė vizitatoriaus dėmesį prūsų kalbos mokėjimu, jis prisidėjo prie 1545 m. prūsų Katekizmo vertimo. Tai buvo turbūt Casparas Sanderis, kuris, anot Arnoldto, op. cit., p. 6, buvo pirmas dvasininkas Heiligenkreutze žinoma pavarde. Jis mire

ju galėjo būti priimtas į darbą vertėjas, jeigu Abelio Wlllio įpėdinus nemokėtų prūsiškai (p.43^v)². Tai, kad jam padėjo kadaise buvęs vertėjas, "kuris turbūt geriau už kitus mokėjo šią kalbą", "vertimą taisė", dėl teksto sunkumo apie kalbos mokėjimo trūkumą neleidžia daryti jokių išvadų. Taip pat Hermanno priekaištasis KZ 47, 149 reiškia, kad hercogas Albrechtas turėjo juk daugiau prūsiškai kalbančių dvasininkų, ir jam nereikėjė išsirinkti kažką, "kuris neskyrė net prūsus kalbos linksnių ir skaičių". Vertėjo parinkimu rūpinosi gi dvaro pamokslininkas Funkas, iš jų, savo "krikšto tévą", kreipiasi ir Willis. Funkas buvo įgijęs didžiausią hercogo palankumą, tačiau su bajorija ir beveik su visa dvasininkija gyveno didžiausioje nesantaikoje. Tik nedaugelis dvasininkų buvo osiandristai ir tuo pačiu Funko partijos nariai. Semboje jų buvo tik trys, tarp kurių ir Abeli Willis (Ch. Hartknoch, Preuß. Kirchen-Historia 1686, p. 366). Willis savo Enchiridione panaudojo ir 1558 m. agenda, kurią daugelis atmetė kaip osiandristinę³. Kai Funką jo priešai nuvertė ir 1566 m. net įvykdė mirties bausmę, Willis buvo įgrūstas į kalėjimą (Arnoldt op. cit., p. 29). Esant fanatiškai neapykantai, tais metais išskyrusiai osiandristus ir neosiandristus, negalėjo būti, kad Funkas būtų davęs užduotį vienam iš savo priešų, o ne bendraminčiui, visai nepaisant to, kad kitas galbūt būtų atsisakęs imti pagrindu 1558 m. agenda, kurią Funkas ir hercogas Albrechtas stengėsi prastumti. Apie šiuos bjaurius religijų ginčus plg. C. A. Hase, Herzog Albrecht von Preußen und sein Hofprediger, p. 205 t.t.

Tik remdamiesi tiesioginiais įrodymais mes turime pabandyti atsakyti į klausimą, gerai ar tik blogai Willis mokėjo prūsus kalbą, o tai kol kas neįmanoma. Dabar nustatyta tik tai, kad Willis prūsiškas pamaldas atlikinėjo pats.

Taigi vienintelis kriterijus vis dėlto yra kalba. Žinoma, ji yra nepaprastai supainiota. Linksniai, galūnės, skaičiai keičiasi beveik bet kaip. Kas, kaip aš, yra užaugęs dvikalbiame krašte, gerai prisimins ne vieną vokiečių pastoriją, kuris panašia lietuvių puodžių kalba sekmadieniais sako pamokslus. Parapija nedaug to vapalojimo prasmės supranta. (Tebus atleistas stiprus pasakymas, bet jis, deja, kartais tinka). Ar bažnyčios lankytojai prūsai labiau suprato turinį? Mano kalbos jausmas, kuris yra, žinoma, visiškai subjektyvus, kužda man, kad jie, ypač iš šio Enchiridiono, dar mažiau galėjo suprasti..

Be abejo, Hermannas taip pat tvirtai yra įsitikinęs priešingai. Vertimas jam, nekreipiant dėmesio į smulkmenas, yra pavykęs ir tuo laiku buvęs tikrai prūsiškas. Kad tai atrodytu įtikinamai, jis pateikia apie to laiko prūsus kalbą įvairių tvirtinimų, kurių iš dalies jau ir kitų buvo iškelti, bet ne taip be apribojimo.

Remdamiesi dabartiniais dārbais, patirkinkime, kiek jis yra teius!

Kol kas ne tik Hermannas, bet mes visi sakome, kad apie 1560 m. prūsus kalba buvo mirštanti arba beveik mirštanti kalba. Tai yra teisinga tik laiko

1575 m.

² Iš šiame tome išvardytų Sembos bažnyčių 1569 m. tik vienai, Judithy, prie Karaliaučiaus, nereikėjo vertėjo. Rūdavoje (Rūdau), Pabėčiuose, St. Lorenze, jeigu pastorius nemokėtų prūsiškai, toks vertėjas turėjo būti; vadinas, tuometinių pastorių mokėjo prūsiškai. Vargiuose (Wargen), Žiokuose (Schaken), Paustininkuose (Postnicken) ir Kaimiuose (Caymen) vertėjams buvo mokamos algos.

³ A f sl Ph XXXIX, 66 aš miniu "Osianderio inspiruotą" agenda, tačiau nepastebiu, kad Osianderis jau 1552 m. buvo miręs.

atžvilgiu, bet ne visai taip, kaip mes tai įsivaizduojame. Iš tikrujų negali būti abejonių, kad apie 1700 m. prūsus kalba, apskritai tariant, buvo mirusi (plg. Trautmann, Altpreuß. Sprachdenkmäler VII t.). Tačiau ir po 1700 m. ji galėjo gyvuoti kurioje nors nuošalioje vietoje dar kelis dešimtmečius kaip namų kalba, kaip šiandien Kuršių Nerijos vienoje kitoje kuršių (latvių) šeimoje, kur latviškai kalbama tik namuose, šiaip lietuviškai, arba mutatis mutandis kai kuriuose buvusios Vilniaus gubernijos subaltarusejusiouose lietuviškuose kaimuose. Tokių kalbos liekanų amžininkai dažnai nepastebi.

Prūsus kalba užgeso turbūt labai greitai, nes apie 1625 m. ji palyginti dar paplitusi, taigi ji galutinai išnyksta po 75 metų! Iki šiol buvo pasitikima 1625 m. Dovydо Psaltero pratarmés žodžiai, kad tada tik vietomis palei Sembos pajūrį kalbėta prūsiškai: "senoji prūsus kalba, kurią dar Prūsijoje, Fischhausene, Žiokuose ir Labgovos (Labiau) pajūryje bei prie Kuršių marių kai kurie žmonės vartoja". Tačiau ponas dr. Krollmannas iš Karaliaučiaus⁴ rado kunigaikštio Dohna namų archyve maždaug 1620 m. užrašą, kuriame prūsus burggrafas Christophas Dohna (gimės 1583 m.) pažymi: jo vaikystėje namų šeimininkės, kad galėtų susikalbėti su samdiniais, turėjo mokėti tris kalbas: vokiečių, lenkų ir prūsus. Jo dėdė, burggrafas Fabianas Dohna, jam pasakojęs, kai Melchioras, baronas iš Röderno (plg. Allgem. Deutsche Biographie 29, 23), 1581 m. Moronge (Mohrungen) aplankė Dohnas, jis nustebino prūsus kalba. Kadangi jis labai greitai išmokdavo kalbų, vėliau jis jaunojo grafo motinai paraše prūsiškai kelis laiškus. Taigi 1581 m. net prūsus kalbos ploto vakaruose, Pamedėje (Pomesanien), prūsus kalba dar gyvavo, ir jei grafo vaikystėje, maždaug apie 1590 m., prūsus samdiniai dar nebuvovo dvikalbiai, tai apie 1620 m. prūsai nors ir šalia vokiečių kalbos taip pat vartojo savo senąją kalbą. Tai patvirtina ir Arnoldtas op. cit., p. 28, pareikšdamas, kąd St. Lorenze, tiesiausiu keliu esančiam už 7 km nuo Pabėcių, iki 1602 m. pamokslai turėjo būti sakomi su vertėju. Taigi Sembos prūsai tik po 1600 m., apskritai paėmus, buvo dvikalbiai, kuriems pamaldy metu nereikėjo vertėjo. Neturėtų mūsų suklaidinti to laiko prūsiškų kaimų gyventojų pavardės (vizitacijos registruose). Beveik visos jos yra krikščioniškos ir vokiškos, tuo tarpu 1404 m. Sembos ūkių ir žemės sklypų knygos bei vėlesni aktai parašyti daugiausia prūsiškai. Tai Sembos vyskupo Michaelo griežtai įgyvendinto įsako (1425 m.) pasekmė (H. F. Jacobson, Geschichte der Quellen des Kirchenrechts I, 1, p. 127, priede): "ut pueros suos per corum plebanos baptisatos nec in fluminibus nec alias rebaptisent aut alia nomina imponant quam eis in baptismō sunt imposita". /"kad savo vaikų, jų klebonų krikštytų, nei upėse, nei kitose vietose neperkrikštytų, arba neduotų kitų vardų, kokie jiems krikštyjimo metu buvo duoti"/.

Vis dėlto jau Willio laikais galima kalbėti apie mirštančią prūsus kalbą taip pat pagrįstai, kaip maždaug apie šiandieninę lietuvių kalbą Rytų Prūsijoje, į pietus nuo Nemuno. Bet ką Hermannas ir kiti supranta, sakydami "miršanti", to negalima pripažinti, kol nebus pateikti įrodymai.

Žinoma, šiame kalbos periode visa tai galėjo būti, ką šiaip nepiktas skaitytojas laiko didžiausiomis vertėjo klaidomis. Pvz., "Todėl mes privalome bijoti jo pykčio" Abelio Willio prūsiškame vertime skamba taip: "Stesse pagan turrimai mes noumas biāwi per tennēison nertien (Trautmann op. cit.

⁴ Tebūnie čia dar kartą padėkota už malony pranešimą.

29,11). Lotyniškai būty taip... de'bemus nos timere per eorum iracundiam. Arba "Šeimininkams ir šeimininkėms" *Steimans* (dgs. naud.) *Buta Rikians* (dgs. gal.) *bhe Buttas waispattin* (vns. gal.). Ypač įvairuoja įvardžio *stas* "kuris" mot. giminės vns. kilm. Willio vertime jis gali turėti šias formas: *steises, stesses, steisei, steise, stesse, stēison, stēisan, steison.*

Kur gyvojoje kalboje taip būna!? Ta pati padėtis juk turėtų pasikartoti Prūsų Lietuvos pietinėje dalyje ir šiandien, bet ten lietuvių kalba miršta visai kitaip: po 1750 m. Donelaitis nuostabia lietuvių kalba rašo savo giesmes Tolminkiemyje, kur apie 1850 m. lietuvių kalbos jau nėra. Abelis Willis verčia 1550–1561 m., taigi taip pat maždaug prieš 100 metų iki kalbos išnykimo. I pietus nuo Nemuno vis galima rasti kaimų, kur seneliai dar sklandžiai lietuviškai kalba, savaime aišku, nepainiodami formų kaip Willis, bet žodyne vartodami daug germanizmų, net kasdieniniuose posakiuose. Jų vaikai dar supranta gimtąjį kalbą, kai kurie taip pat ja laisvai kalba, tačiau labai nenoriai. Anūkai moka tik vokiečių kalbą.

Hermannas sako, kad apie 1560 m. prūsų kalba buvo maišyta kalba. Be vokiečių kalbos ją veikė dar lenky, lietuvių, latvių ir sūduvių kalbos. Vis dėlto Semboje nebūta lenky⁵ bei lietuvių kalbų įtakos; pastaroji niekada per Deimena (Deime) į vakarus neprasiskverbė, išskyrus kelias politinių pabegėlių ar kalinių iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyvenvietes. O kuršiai (jau su latvejė?) gyveno apie 1550 m. Semboje, ypač pajūryje, tačiau tik *Vagi, Non diu Uno in loco Manentes /Klajokliai*, neilgai vienoje vietoje pasilekantieji/ (Bezzenberger, Kur. Nehrung, p. 264/104/). Šiaip ar taip, Willio prūsų kalboje aš negaliu rasti nei lietuvių, nei latvių kalbos, o polonizmai yra seni. Liktų tik sūduviai. Beveik 300 metų jie gyveno netoli Pabėcių ir net Pabėcių parapijoje galima buvo jų rasti (plg. toliau). Bet paklausykime, ką 1535 m. apie juos rašo buvęs Leipcigo Thomo mokyklos rektorius ir tuometinis Karaliaučiaus pastorius⁶: *Prutenis et populus et regio Sudawen vocatur, ... habetque supra XXXII vicos... /Prūsais yra vadina ir sūduvių tauta, ir kraštas... ir jie turi daugiau kaip 32 kaimus.../* (A. Aurifaber, Succini historia /Gintaro istorija/ Königsberg 1551 2 skyriuje nurodo tik 20) Sunt autem indigenae, quorum pauci ad modum germanicam lingua am novere, sed suam quandam linguam habent barbaram, qua etiam reliquum fere Prutenorum vulgus utitur. Pertinaciter semper studuit haec gens maiorum suorum vestitum, ritus et cultus servare, nec iunxerunt cum finitimis Prutenis matrimonia... Haec, inquam, et alia id genus multa pertinaciter servaverunt illi, donec cum vicinis Prutenis tandem ab annis viginti, instantibus praefectis, coniugia contrahere coacti sunt. Hinc etiam factum est, ut ab antiquis ritibus suis paulatim recesserint: aegre tamen adhuc a prisca sua idolatria et avitis superstitionibus abstinent, neque ex animo vel papae prius paruerunt, ut nunc evangelio assentiuntur plerique eorum, sed veteres suorum cultus tacitis suffragiis probare non desinunt. /Yra vietus

⁵ Kai Praetorius Acta Borussica II, 82 rašo, kad prūsų kalba Semboje dėl "Silezijos ir Lenkijos vytininkų tapo confusum Chaos", tai Bezzenbergeris šią pastabą pagrįstai taiko uosto ryšiams (Kur. Nehrung 266(106)). Pačioje Semboje "vytininkams" nebuvo vienos.

⁶ Leidinyje Festschrift A. Bezzenberger, p. 44 t.t., šią pastabą aš, deja, per neapsizūrėjimą praleidau.

gyventojai, kurių tik nedaugelis mokėjo vokiškai, bet kalba kažkokia savo barbariška kalba, kurią vartoja beveik i visi kitie prūsai. Ši gentis visada atkakliai stengesi išlaikyti savo protėvių apsirengimą, religinius papročius ir gyvenimo būdą, nesituokė su kaimynais prūsais... Teigiu, kad tai ir daug kitų dalykų ši giminė atkakliai išsaugojo, kol pagaliau nuo dvidešimties metų buvo priversti tuoktis su kaimynais prūsais, iškišant prefektams. Taip atsitiko, kad nuo senųjų savo papročių pamažu nutolo, tačiau iki šiol sunkiai nuo senosios pagonytės ir senųjų prietary susilaiko. Daugelis jų nei anksčiau noriai paklusso popiežiui, nei dabar nuoširdžiai pritaria evangelijai, bet slapta savo senųjų religinių papročių nesiliauja laikytis". / (P. Tschackert, Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen II, 335 t.). Taigi prieš 10 metų iki I ir II prūsų katekizmo išspausdinimo tik nedaugelis sūduvių moka vokiškai. Jie apskritai yra taip užsidarę, kad valdžiai reikėjo juos prieverta apvesdinti net su prūsais, apie tai rašoma I ir II katekizmo prataarmeje: **Bet sūduviai, nors jū kalba šiek tiek prastesnė, juk supranta šią prūsus kalbą, kokia išspausdintas katekizmas, taip pat turbūt vartoja ir supranta visus žodžius.**

Ir C. Hennenbergeris (Erclerung der Preüssischen grössern Landtaffel 1595, p. 445) pasakoja mums, kai gintarininkas Joh. Fuchsas († 1567) Merteno Windtmüllerio (1564 m. buvo Knypavos (Kneiphof) miesto tarybos narys) garbei liepė pakvesti 10 sūduvaičių šokėjų, nei viena iš jų nemokėjo vokiškai.

Iš šių abiejų užrašų mes sužinome du dalykus. Pirmiausia, kad sūduvių kalba negalėjo sugadinti prūsus kalbos. Ji pati buvo tik prūsus kalbos tarmė. Ar tai liečia ir poną pastorijų Heiligenkreutze, sūduvių viduryje (Ostpreuss. Fol. 1271, p. 189^v): "Exakte Nouit Prute nice. Nec eget Interpretē Oder eines Tolcken". / "Puikiai mokėjo prūsus iškai. Nereikia vertėjo". / Po to: bent sūduvių kalba jokiu būdu negalėjo būti germanizuota. Tam prieštarauja šios abi žinios. Bet Pabėčiai ribojosi su Sūduva, ir net pačioje Pabėčių parapijoje gyveno sūduviai. Kai 1520m. ir dar kartą 1531 m. šeši ar aštuoni Pabėčių parapijos prūsus kaimai surengė pagonišką aukos šventę⁷ (Lucas David, Preuß. Chronik ed. E. Hennig I, 117 t.t.; C. Hennenberger op. cit., p. 353), vienas sūduvis suvaidino dvasininką, kuriam už tai visus 1531 metus Pabėčių bažnyčioje reikėjo viešai atgailauti (Ostpreuß. Foliant B 186, fol. 284^v). Pakviestas Laigycių (Legitten) pastorius turėjo griausmingai išbarti nusidėjelius. Pamokslas, žinoma, turėjo būti sakomas prūsiškai.

Esant tokiomis aplinkybėmis, argi tikėtina, kad po 30 metų tų pačių žmonių kalba taip sumenkėjo, kad Hermannas ją apibūdina kaip maišytą kalbą?

Kiek ji buvo germanizuota, o tai žodyne turbūt buvo nemažai padaryta, ji galėjo būti paveikta tik vokiečių žemaičių kalbos. Bet Enchiridione vyrauja Liuterio vokiečių kalba! Šio vertimo mišlė įmenama savaime, jeigu mes sutinkame su tuo, ką kiekvienas objektyvus šio teksto skaitytojas pirmiausia

⁷ Taip pat Girmavos (Germau) parapijoje, taigi net "Sūduvių kampe" dar 1546 m. už dalyvavimą tokioje aukoje buvo nubausta maždaug 40 prūsus (Preuß. Chronik des Joh. Freyberg fol. 113^r, Karaliaučiaus miesto bibliotekos rankraštis). 1571 m. panašus atvejis buvo Tepliavoje (Tapiavu) (Töppen, Neue Preuß. Prov. Bl. /1846/ II, 227).

jaučia: vertėjas tokiam darbui per mažai mokėjo prūsiškai. Aš mielai noriu pridurti, kad jis galėjo sklandžiai kalbėtis, maždaug kaip Baltijos vokiečių dvarininkas supranta latviškai. Bet to nepakanka, kad galėtų gramatiškai teisingai kalbėti arba raštu ką nors išdėstyti, ypač kai tekstas yra toks painus. Čia net geras vertėjas negalėjo daug padėti, nes jis nesuprato sunkių vietų prasmės. Willis ar jo vertėjas gerai girdėjo tik intonaciją. Pabėčių prūsai tarė turbūt labai aiškiai. Bet kaip tai suderinti su "iškraipyta" kalba?

Žinoma, tiems, kurie Willlio vertimą turi apibūdinti kaip prastą, ne viskas yra klaidinga ir neprūsiška, kas nesutampa lietuvių ar latvių kalboje. Be to, prūsų kalba turi per daug ryškių ypatybių, kurių nėra lietuvių ir latvių kalbose. Juo labiau gaila, kad Willlio Enchiridionas lieka toks daugiareikšmis; juk iš Willlio prasto dárbo vargu ar pavyks patenkinamai išgvildenti, kas yra gryna prūsiška ypatybė, besiskirianti nuo lietuvių ir latvių kalbų, arba kas turi būti priskiriama tikrai vokiečių, t. y. vokiečių žemaičių kalbos įtakai.

Vertė Nijolė Čepienė*

JURGIO GERULIO LAIŠKAS JONUI JABLONSKIUI

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje (F 52—199) saugomas J. Gerulio 1922 m. lapkričio 29 d. laiškas J. Jablonskiui. Laiškas įdomus dėl J. Gerulio nuomonės bendrinės lietuvių kalbos, rašybos klausimais ir dėl jo paties kalbos. Skelbiamo laiško kalba ir skyryba netaisyta (pačaisyta tik pora aiškių korektūros klaidelų).

A. Sabaliauskas

29. XI. 22

Labai gerbiamas Tamsta,

širdingai dėkui už prisiuntimą "Lietuvių kalbos gramatikos". Ar nebūtų gerai Tamstos knygas ir kelias kitas kaip Būgos "Kalbų ir Senovę" ir t.t., ir Vokietijoje parduoti? Švyturys bei Leidimo Komisija galėtų pas Vinterį Heidelberge tokioms knygoms "komisioną" įtaisyti. Neužtenka geras knygas rašyti, reikia ir propagandos! Rods ne dėl autorų garbės bet dėl Lietuvos tai reikės daryti. Svietas tur patirti, jog Lietuvoje gana rimto darbo randama, tiktais jo nežinojo. Tokie diletantai kaip ans Basanavičius mums gėdą daro! (Žinau jog B. už Lietuvą tvirčiau dirbo neng šimta kitų, bet pasaulė jo raštus apie Thrakus skaito ir juokiasi iš tokio "Litauscher Sprachforscher".) Dėl rašybos aš Būgai, kaip jisai mano namuose viešėjo, aštriai prisakiau, su Tamsta susidėjus trumpą rašybos vadovėlį išleisti. Mano nuomonė tokia: rašybos vadovėlis ir netobūlas daug geresnis už tokį, kurs rods be nuotarties¹

* Citatas iš lotynų kalbos vertė Kazys Eigminas.